

Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека

Відділ наукової інформації та бібліографії

Серія «Розстріляне відродження»

Засновник українського урбаністичного роману

Бібліографічний список літератури
до 125-річчя від дня народження Валер'яна Підмогильного

Хмельницький
2026

Пропонуємо до уваги користувачів бібліографічний список літератури із серії «Розстріляне відродження». Серія присвячена діячам духовно-культурного та літературно-мистецького покоління 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. в Україні, які створили високохудожні твори у галузі літератури, живопису, музики, театру і які були знищені тоталітарним сталінським режимом.

Чим яскравіші наші враження,
тим наше життя цікавіше...
В. Підмогильний

Валер'ян Петрович Підмогильний – український письменник і перекладач, один з найвизначніших прозаїків українського «розстріляного відродження».

Народився 2 лютого 1901 року в селі Чаплі (зараз Самарський район Дніпра) в бідній селянській родині. Його батько завідував маєтком місцевого поміщика, помер рано. «Так мало батьківських пестоців випало на мою долю», – писав Валер'ян Підмогильний. Односельчани згадують переважно про матір письменника. Вона була звичайною селянкою, без освіти, яка працювала в економії графа Воронцова-Дашкова і виділялася надзвичайною природною інтелігентністю. Навчався спочатку в церковно-приходській школі, згодом, у 1910–1918 роки, в Першому катеринославському реальному училищі, яке закінчив з «відзнакою». Потім навчався з перервами (через матеріальну скруту) на математичному та юридичному факультетах Катеринославського університету, який так і не закінчив. Він мав хист і до гуманітарних, і до технічних наук, самостійно вивчив французьку мову, а потім й англійську. Його називають психологічним письменником, тому що аналіз людської психіки був його головним художнім завданням. Водночас Підмогильний – суворий аналітик своєї доби, бачить свій час у сотнях промовистих деталей. За його творами легко уявити далекі двадцяті роки ХХ століття, оскільки міг відтворити свій час з блискучою й неперевершеною правдивістю.

Друкуватися Валер'ян почав ще зі школи під псевдонімом Лорд Лістер. У шкільному журналі він публікував свої пригодницькі оповідання. 1917 року було написане оповідання «Важке питання». 1919 року написав оповідання «Добрий Бог», «Гайдамака», «Пророк», «На селі», опублікував оповідання «Ваня» та «Старець» у катеринославському збірнику «Січ». Вони увійшли до його першої збірки.

Коли Валер'яну було тільки 19 років, в 1920 р. виходить його перша книжка під назвою «Твори. Том І». Таку назву можна трактувати по-різному: і як зухвалість юного митця, і як його далекоглядність, адже за відносно коротку літературну та перекладацьку кар'єру Підмогильний чи не щороку видавав новий прозовий твір. Валер'ян Підмогильний залишив по собі чималий доробок у літературі, перекладах, літературознавстві та навіть мовознавстві. Літературна діяльність переривалась вчителюванням, працею у видавництвах. Так у 1920–1921 роках Підмогильний вчителював у Павлограді на Катеринославщині.

1921 року переїхав до Києва, де працював бібліографом Книжкової палати. У 1921–1923 роки, коли в Києві лютував голод, залишив місто. Він викладав українську мову та політосвіту у Ворзельській трудовій школі. 1921 року письменник одружився з донькою ворзелівського священника Катериною Червінською, актрисою Театру юного глядача. Тоді ж написав цикл «Повстанці». Частину оповідань було надруковано в катеринославській газеті «Український пролетар».

В оповіданні «Син» (1923) письменник змальовує голод 1921–1923 років. У 1922 році виходить книжка оповідань «В епідемічному бараці». Він активно приєднався до літературно-мистецького життя, став членом щойно створеного «Аспису» (Асоціації письменників), з якою виокремилось літературне угруповання «Ланка» (1924–1926), яке з 1926 року було перейменоване на «Марс», тобто «Майстерню революційного слова». Ця організація стала, по суті, київською філією «ВАПЛІТЕ».

У 1928 році письменник їде до Чехословаччини «для налагодження творчих зв'язків», редагує журнал «Життя й революція». В червні цього ж року газета «Prager Presse» вмістила розгорнуту анотацію роману «Місто».

Разом з Євгеном Плужником у 1926–1927 роках він підготував два видання словника «Фразеологія ділової мови», працював над сценарієм фільму «Коломба» за романом Проспера Меріме. 1927 року була опублікована збірка оповідань «Проблема хліба» та роман «Таїс» Анатолія Франса у перекладі В. Підмогильного.

1928 року у Харкові був опублікований найвідоміший роман Підмогильного «Місто», який вважається першим урбаністичним романом в українській літературі, з новими героями, проблематикою та манерою оповіді. Роман цікавий також як психологічний зріз життя в радянській системі 1920-х років.

1931 року письменник переїхав до Харкова, сподіваючись на кращі можливості для публікації своїх творів й розраховуючи на свій дедалі більший авторитет перекладача. Жив письменник в будинку літераторів «Слово», який відображає трагедію цілого літературного покоління Розстріляного Відродження. В Харкові він працює у видавництві «ЛІМ», а згодом отримує посаду консультанта з іноземної літератури при видавництві «Рух». Упродовж 1931–1934 років з оригінальної творчості йому вдалося видати лише одне оповідання «З життя будинку». Тож Підмогильний зосередився на перекладацькій діяльності: опублікував двотомник творів Дені Дідро, трактат Клода Адріана Гельвеція «Про людину», був одним з організаторів і перекладачів видання 15-томника Оноре де Бальзака (вийшов лише перший том) та 25-томника Анатолія Франса. Валер'ян Підмогильний – один з найвизначніших українських перекладачів французької літератури. За своєю стилістичною точністю та мовною віртуозністю його переклади Анатолія Франса, Бальзака, Мопассана, Стендаля, Гельвеція, Вольтера, Дідро, Альфонса Доде, Проспера Меріме, Гюстава Флобера, Віктора Гюго, Жоржа Дюамеля досі вважаються неперевершеними й охоче перевидаються багатьма українськими видавництвами.

У 1929 році було завершено написання роману «Невеличка драма», який за

визначенням автора є «романом на одну частину». У неопублікованій передмові до окремого видання, яке так і не вийшло за життя автора, зазначено, що твір писався протягом року, але задум роману виник близько 1926 року. Твір було вперше надруковано в журналі «Життя й революція» за 1930 рік у числах № 3-6.

У 1933 році у «Літературній газеті» друкується новела «З життя будинку», де яскраво звучить трагічне передчуття: «... Класовий ворог, це в нас на кожному заводі й у кожній установі нібито штатна посада, яку хтось та повинен займати...».

В центрі уваги всієї творчості письменника стоїть людина з її проблемами та мотив відчуження її від самої себе, її (трагічне в своїй суті) збайдужіння до інших, як то ми бачимо у творах «В епідемічному бараці», «Проблема хліба», «Собака», «Сонце сходить». Психологію цього відчуження він передає за допомогою барокового прийому стильових контрастів. Валер'ян Підмогильний зумів зберегти безсторонній і об'єктивний, не затуманений ідеологічним чадом погляд на ті події, учасником чи свідком яких йому випало бути.

Під час так званих «кіровських арештів» 8 грудня 1934 року Валер'яна Підмогильного та його колег було заарештовано зі звинуваченням в «участі у роботі терористичної організації, що ставила собі за мету організацію терору проти керівників партії». До «організації» нібито належали також Євген Плужник, Микола Куліш, Григорій Епік, Микола Любченко (Кость Котко) – загалом 18 людей. Підмогильний був доправлений до Соловецького табору особливого призначення. Без свідків і адвокатів виїзна сесія Військової колегії Верховного Суду СРСР 27-28 березня 1935 року засудила Валер'яна Підмогильного та інших заарештованих у цій «справі» на термін «десять років з конфіскацією особистого майна».

У Соловецькому таборі в нелюдських умовах ізолятора Підмогильний продовжував писати. З весни 1936 року працює над романом «Осінь 1929», в якому йшлося про початок колективізації в Україні. Збереглось 25 листів до дружини, в яких він розповідає про свої переклади, розпочаті повісті, оповідання.

З листопада 1937 року до двадцятилітнього ювілею Жовтневої революції УНКВС винесла новий вирок: «Розстріляти», щоб звільнити місце для нових мучеників режиму. Письменника стратили в урочищі Сандармох у Карелії, де впродовж п'яти ночей розстріляно понад 1000 соловецьких в'язнів, серед них: Микола Зеров, Валер'ян Поліщук, Григорій Епік, Лесь Курбас, Микола Куліш, Мирослав Ірчан, Юліан Шпол...

Валер'яна Підмогильного було реабілітовано 1956 року посмертно.

Матеріали взято з ресурсу «Вікіпедія» і «Бібліотека української літератури» (URL:

*https://uk.wikipedia.org/wiki/Підмогильний_Валер%27ян_Петрович
<https://www.ukrlib.com.ua/bio/printit.php?tid=1654>).*

та

Твори В. Підмогильного у фондах Хмельницької ОУНБ

A18002

84(2=Укр)7
ПЗ2

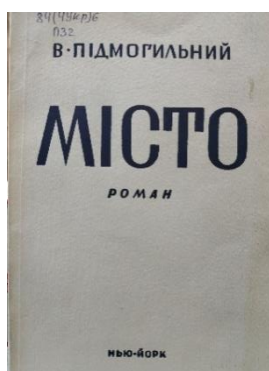
Історія пані Ївги : оповідання, повісті /
В. П. Підмогильний. – Київ : Веселка, 1991. –
173 с : іл.

B35608

84(4УКР)6
ПЗ2

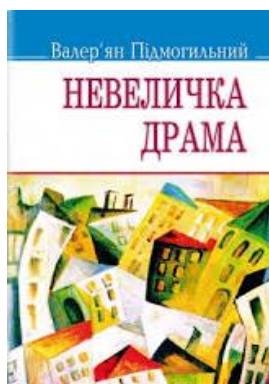
Місто : роман / В. П. Підмогильний. – Київ :
Дніпро, 2004. – 382 с. : портр. – (Література в
школі).

A28851

84(4УКР)6
ПЗ2

Місто : роман / В. П. Підмогильний. –
Вінніпег : Укр. Вільна Акад. Наук у США,
1954. – 290 с.

B15180

84(2=Укр)7
ПЗ2

Невеличка драма : роман, повісті /
В. П. Підмогильний ; ред. В. І. Старченко. –
Дніпропетровськ : Промінь, 1990. – 326 с.

B22627 Оповідання / В. П. Підмогильний ; ред.
84(2=Укр)7 О. Т. Гончар. – Київ : Наукова думка, 1991. –
ПЗ2 790 с. – (Бібліотека української літератури.
Радянська українська література).

A42166 Півість без назви... : вибране /
84(4УКР)6 В. П. Підмогильний. – Київ : Академія, 2017. –
ПЗ2 320 с.

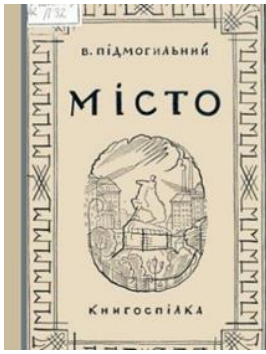

B44336 Третя революція : оповідання. Повісті.
84(4УКР)6 Роман / В. П. Підмогильний. – Київ : Укр.
ПЗ2 письменник, 2012. – 620 с. : портр. –
(Українська класика) (Державна програма).

Електронні копії видань творів В. Підмогильного в електронній бібліотеці «Культура України» НБУ ім. Ярослава Мудрого

Іван Босий [Електронний ресурс] / В. Підмогильний //
Дніпро : календар-альманах. – Київ, 1925. – Електронна
копія друкованого видання. – Режим доступу:
<https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=12649>. – Назва з
екрана. – Дата перегляду: 01.02.2026.

Місто [Електронний ресурс] : роман / В. Підмогильний. – Вид. 2-ге. – [Б. м.] : Книгоспілка, [1929?]. – Електронна копія друкованого видання. – Режим доступу: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=7161> . – Назва з екрана. – Дата перегляду: 01.02.2026.

Проблема хліба [Електронний ресурс] : оповідання / В. Підмогильний. – Київ : Маса, [1927?]. – Електронна копія друкованого видання. – Режим доступу: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=7162> . – Назва з екрана. – Дата перегляду: 01.02.2026.

Син [Електронний ресурс] : оповідання / В. Підмогильний. – Харків ; Київ : Держ. вид-во України, 1930. – (Масова художня бібліотечка). – Електронна копія друкованого видання. – Режим доступу: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=7164> . – Назва з екрана. – Дата перегляду: 01.02.2026.

Фразеологія ділової мови [Електронний ресурс] / уложили: В. Підмогильний, С. Плужник. – Київ : Час, 1926. – Електронна копія друкованого видання. – Режим доступу: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=7611> . – Назва з екрана. – Дата перегляду: 01.02.2026.

Література про В. Підмогильного

A45749
821.161.2.09
K61

Коломієць Р. Г. Валер'ян Підмогильний : біографія / Р. Г. Коломієць. – Харків : ЛА «Час читати», 2021. – 123 с. – (Державна програма – 2020) (Знамениті українці).

B6044-6
016:821.161.2.09
П99

Підмогильний Валер'ян Петрович // П'ядик Ю. В. Українська поезія кінця ХІХ – середини ХХ ст. Бібліографія : антологія / упоряд. І. Г. П'ядик-Халявка ; Н. Г. Дашкіна ; Ін-т л-ри ім. Т. Шевченка НАН України. – Київ, 2020. – Т. 6. – С. 682-684.

- Б50838
821.161.2
С60 Валер'ян Підмогильний : [біографія, оповідання] // Соловецький етап : антологія / уклад. Ю. П. Винничук. – Харків, 2018. – С. 407-433 : фот.
- Б47980
83.3(4УКР)
С17 Підмогильний Валер'ян Петрович // Самі про себе: Автобіографії українських митців 1920-х років / упоряд. Р. В. Мовчан. – Київ, 2015. – С. 313 : фот.
- Б45902
83.3(4УКР)
У45 Підмогильний Валер'ян (1901–1937) // Українські письменники : Біографії. Огляди творчості. Літературні напрямки і течії. Літературознавчий словник / М. І. Преварська. – Київ, 2013. – С.192-197.
- М948-8
63.3(4УКР)
Е64 Луцій С. І. Підмогильний Валер'ян Петрович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол. : В. А. Смолій та ін. ; Інститут історії України НАН України. – Київ, 2011. – Т. 8. – С. 239.
- Б41833
63.3(4Укр)
П77 Попельницька О. О. Підмогильний Валер'ян Петрович // Сто великих діячів культури України : довід. вид. – Київ, 2010. – С. 342-347.
- В4025
72.6(4Укр)
Д50 Валер'ян Підмогильний // Усі українські письменники : довід. вид. / уклад. Ю. І. Хізова, В. В. Щоголева. – Харків, 2006. – С. 15-20.
- В2993
74.261.8
Н17 Валер'ян Підмогильний – один з когорти митців Розстріляного Відродження // Надурак С. В. Вивчення української літератури. Інтегровані уроки. 11 клас. – Харків, 2004. – С. 45-47.
- Б33298
84(4УКР)
Л13 Валер'ян Підмогильний // Лавріненко Ю. А. Розстріляне відродження: антологія 1917–1933 : поезія-драма, есей. – Київ, 2001. – С. 386-396.
- Б28823-1
83.3(4Укр)
І-90 Мельник В. Валер'ян Підмогильний // Історія української літератури ХХ століття : у 2-х кн. – Київ, 1998. – Кн. 1: Перша половина ХХ ст. – С. 277-284.
- Б24678-2
83.3(4Укр)6
У45 Костюк Г. Валер'ян Підмогильний // Українське слово : хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : у 3-х кн. / уклад. В. Яременко. – Київ, 1994. – Кн. 2. – С. 307-317.

* * *

Череватенко Л. Леонід Череватенко про Валер'яна Підмогильного: у Сандармоху вбили засновника екзистенціалізму // Українська літературна газета. – 2021. – № 6. – С. 18-19.

Брюховецька Л. «Так заплутав дію, що вона стала цікавою» : до 120-річчя видатного письменника // Літературна Україна. – 2021. – № 8. – С. 19-20.

Автор першого в Україні урбаністичного роману : 120 років від дня народження Валер'яна Підмогильного // Шкільна бібліотека. – 2021. – № 1. – С. 5-10.

Скорина Л. Між янгольським і тваринним : п'ять причин прочитати роман Валер'яна Підмогильного «Місто» в 11 класі // Дивослово (Українська мова й література в навчальних закладах). – 2021. – № 9/10. – С. 21-29.

Ковалів Ю. Валер'ян Підмогильний // Слово і час. – 2019. – № 2. – С. 57-63.

Сидоріна О. Алюзії в романі В. Підмогильного «Місто» на «Божественну комедію» Данте Аліг'єрі // Українська мова і література в школі. – 2018. – № 5. – С. 19-23.

Мицик Ю. Незнаний лист Валер'яна Підмогильного / Ю. Мицик, І. Тарасенко // Слово і час. – 2016. – № 3. – С. 102-103.

Самченко В. «Місто» його правди : письменник В. Підмогильний писав про голодомор поч. 20-х років в Україні, махновщину, масові знищення – за це його розстріляли на Соловках // Україна молода. – 2016. – 2 лют. – С. 12.

Кишинник Ю. «Він вирізнявся особливою твердістю світобачення : пам'яті Валер'яна Підмогильного // День. – 2012. – 13-14 квіт. – С. 8.

Бондаренко С. Валер'ян – Велет відродження // Літературна Україна. – 2011. – 24 лют. – С. 2, 16.

Слюсар А. Знавець роману Валер'яна Підмогильного «Місто» // Дивослово. – 2009. – № 12. – С. 17-20.

Очеретянко С. Полинова доля Валер'яна Підмогильного (літ.-муз. композиція) // Дивослово. – 2004. – № 2. – С. 63-68.

Капленко О. Урбаністичні уявлення В. Підмогильного у світлі шпенглерівської концепції // Слово і час. – 2002. – № 8. – С. 79-84.

Абліцова С. На ешафоті епохи // Демократична Україна. – 2001. – 16 лют.

Талалай Л. Валер'ян Підмогильний. Не про людство, а про людину // Українське слово. – 1995. – 25 трав.

Мельник В. Шлях на Голгофу : Правда про смерть Валер'яна Підмогильного (на архівних матеріалах) // Вітчизна. – 1991. – № 1. – С. 150-158.

«Дуже Вам вдячний, щиро і товариськи...» : Листи Валер'яна Підмогильного до Миколи Зерова // Слово і час. – 1991. – № 2. – С. 20-25.

Мельник В. Валер'ян Підмогильний повертається // Київ. – 1989. – С. 35-38.

*Підготувала Лілія Купчинська,
провідний бібліограф відділу наукової
інформації та бібліографії Хмельницької ОУНБ*